

บทที่ 2

ประวัติและวิวัฒนาการสหกรณ์

มูลเหตุของการสหกรณ์

เมื่อพิจารณาความหมายของสหกรณ์ในมุมมองของการรวมกลุ่มร่วมมือกันอาจนับได้ว่าเป็นวิธีการที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ทีเดียว เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ มักจะอยู่อาศัยรวมกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน นับแต่**สมัยอียิปต์โบราณ** (The Ancient Egyptian Era) ประมาณ 300 ปี ก่อนคริสตกาล พบว่า ช่างฝีมือในสมัยพระเจ้าฟาโรห์ ได้ก่อตั้งสมาคมในลักษณะสหกรณ์ เพื่อช่วยเหลือการประกอบธุรกิจของตน **สมัยบาบิโลน** (The Babylonian Era) กษัตริย์แห่งบาบิโลน ในระหว่าง 2007 ถึง 2025 ปี ก่อนคริสตกาล ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายที่กำหนดให้ชาวนา สามารถที่จะประกอบกิจการเกษตรในที่ดินแปลงใหญ่บนพื้นฐานทางสหกรณ์ ระบบการเช่านา ได้นำเอาลักษณะสหกรณ์ไปดำเนินการอยู่ด้วย และเชื่อว่าธุรกิจการค้าก็มีการดำเนินการในรูปสหกรณ์อยู่เหมือนกัน โดยมีการก่อตั้งสมาคมให้เงินกู้เพื่อช่วยช่างฝีมือและผู้ยากจน **สมัยกรีกตอนต้น** (The Early Greek Era) มีความชัดเจนว่าได้มีสมาคมสหกรณ์เกิดขึ้นแล้ว เริ่มต้นจากสมาคมฌาปนกิจก่อน ซึ่งภายหลังกลายเป็นสมาคมที่มีวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ **สมัยจีนโบราณ** ยุคราชวงศ์ฮอง (Hon Dynasty) ราว 200 ปี ก่อนคริสต์กาล ได้ก่อตั้งสมาคมออมทรัพย์ และเครดิต ในรูปสหกรณ์ โดย Pong Koong ได้รวมกลุ่มญาติ มิตร เพื่อนฝูง หรือผู้ที่ต้องการเงินกู้ มาลงเงินจำนวนเท่า ๆ กัน เป็นงวด ๆ (นั่นคือวิธีการเล่นแชร์ เปียหวยในปัจจุบัน) ผู้ต้องการกู้ยืมเงินก็ใช้วิธีการเปีย (Ballot – Box method) สมาคมดังกล่าวต่อมามีชื่อว่า สมาคมหวย (Hui Association) ซึ่งปัจจุบันแพร่หลายไปในประเทศต่าง ๆ **ยุคโรมัน** (The Roman Era) ปรากฏว่าได้มีการตั้งสมาคมสหกรณ์ช่างฝีมือ (The Cooperative Craftman's Organization) ที่เรียกว่า "Collegia" ตั้งแต่ตอนต้นแห่งประวัติศาสตร์โรมันโบราณ ระหว่าง 451 – 449 ปี ก่อนคริสต์กาล **ยุคคริสเตียนตอนต้น** (The Early Christian Era) พระเยซู ประสูติสมัยที่ Augustus Caesar เป็นกษัตริย์ของโรมัน เป็นระยะที่อาณาจักรกำลังเสื่อมโทรม มีสมาคมสำหรับช่างฝีมือ ซึ่งช่วยเหลือสมาชิกในด้านฌาปนกิจ มีลักษณะเป็นสหกรณ์ฌาปนกิจ (Burial Cooperation) สมาคมดังกล่าวมีอยู่ในสมัยจักรพรรดิ Aurelian ประมาณ ค.ศ. 275 และเชื่อว่าสมาคมดังกล่าวเป็นมูลฐานก่อให้เกิดสมาคมสหกรณ์ผู้บริโภคนปัจจุบัน **สมัยกำเนิดศาสนาอิสลาม** (The Rise of Islam) ท่านนบีมุฮัมมัด หรือพระมะหะหมัด เกิด ณ เมืองเมกกะ ในปี ค.ศ. 570 ได้เห็นสภาพสังคมของชาวเมกกะ พวกมั่งมีเอารัดเอาเปรียบพวกที่ยากจน จึงคิดหาทางสนับสนุนคนจน ซึ่งมีหลักฐานว่าท่านได้ก่อตั้งสมาคมช่วยเหลือคนจนขึ้น ในคำสอนของท่านที่เรียกว่า คัมภีร์โคหราน (Koran) มีสาระสำคัญเกี่ยวกับความร่วมมือกันอยู่ไม่น้อย ให้ช่วยเหลือผู้อ่อนแอ ยากจน คำสอนศาสนาอิสลาม จึงช่วยส่งเสริมให้เกิดความคิดทางสหกรณ์เป็นอย่างดี เช่น

ในหลักธรรมข้อที่ 4 ให้บริจาคเงินสำหรับช่วยเหลือคนจน **สมัยกลาง** (The Middle Ages) ระหว่าง ค.ศ. 500 – 1400 ได้มีสมาคมกรรมกร หรือ สหภาพกรรมกร มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกเกี่ยวกับราคา ชั่วโมงการทำงาน และคุณภาพของผลผลิต กล่าวกันว่ากำเนิดมาจากสมาคมอุตสาหกรรมสมัยโรมัน และเป็นสมาคมที่ทำให้เกิดสหกรณ์ผู้บริโภคในปัจจุบัน และสมัยนี้เองสมาคมทำนองสหกรณ์เกษตรกรรมสมาคมแรก ก่อตั้งขึ้นราวศตวรรษที่ 13 ที่เป็นผู้ผลิตนมชาวสวิส ร่วมกันก่อตั้ง (มังกูร ชัยพันธุ์ , 2529)

กำเนิดการสหกรณ์

ในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม (The Industrial Revolution) ถือเป็นยุคต้นกำเนิดของสหกรณ์ที่แท้จริง เพราะการสหกรณ์ได้มีพัฒนาการมาจากนักสหกรณ์ในยุคนี้ ที่ได้รับการกล่าวขานว่า เป็นบิดาของสหกรณ์ และนักสหกรณ์ที่สำคัญหลายคน นอกจากนี้แนวคิดของการสหกรณ์ในยุคนี้ ถูกใช้เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของสหกรณ์ในปัจจุบัน เมื่อศึกษาถึงมูลเหตุของการสหกรณ์ในยุคนี้พบว่า เริ่มเค้ามูลมาพร้อมกับการปฏิวัติใหญ่ในประเทศฝรั่งเศสตอนปลายศตวรรษที่ 18 (ค.ศ. 1789) สาเหตุจากประชาชนประสบความยากจนและถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการปลดแอกของชาวนาจากระบบศักดินาและข้าทาส ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและรวดเร็ว การเปลี่ยนระบบการผลิตโดยใช้เครื่องจักรในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้อุตสาหกรรมที่ใช้แรงคนต้องเลิกกิจการ พวกคนงานรวมทั้งผู้ประกอบการขนาดเล็ก ต้องไปรับจ้างในโรงงานใหญ่ ๆ และมีอีกไม่น้อยกลายเป็นคนว่างงาน คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม ได้รับการปฏิบัติจากนายจ้างอย่างทารุณโหดร้าย ในเขตชนบท ชาวนาประสบปัญหาขาดแคลนเงินทุน เครื่องมือ และวัสดุเกษตร สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ส่วนหนึ่งเห็นว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม มีความแตกต่างของฐานะระหว่างนายจ้างและลูกจ้างอย่างมาก การแก้ปัญหา จึงมีแนวคิดออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งมี คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นผู้นำ ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นสังคมนิยม แต่อีกพวกหนึ่งเชื่อในการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิรูปด้วยการแก้ปัญหาโดยวิธีสหกรณ์ อันเป็นที่มาของการก่อตั้งร้านสหกรณ์รอชเดล ปี ค.ศ. 1844 ซึ่งถือเป็นสหกรณ์แห่งแรกของโลก

สมาคมผู้นำอันเที่ยงธรรมแห่งรอชเดล (Rochdale Equitable Pioneers Society)

นักสหกรณ์ทั่วโลกยืนยันว่า สหกรณ์รอชเดลเป็นต้นกำเนิดของขบวนการสหกรณ์ในปัจจุบัน ก่อนหน้านั้นแม้มีสหกรณ์เกิดขึ้นบ้าง และก็มีบางแห่งที่ยังดำเนินการอยู่ในเวลาก่อตั้งสหกรณ์รอชเดล แต่สหกรณ์เหล่านั้นมิได้ใช้หลักการแบ่งกำไรตามส่วนการซื้อและเป็นสหกรณ์ที่ชะงักงัน

ความเป็นมาของการก่อตั้ง โดยที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นศูนย์กลางการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในปี ค.ศ. 1840 เมืองรอชเดล (Rochdale) ในมณฑลแลงแคชเชอร์ (Lancashire) ต้องประสบการว่างงานอย่างร้ายแรง จากแนวคิดของ โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen) และ นายแพทย์ วิลเลียมคิง (Dr. William King) ที่เกี่ยวกับสหกรณ์ ซึ่งมีการเผยแพร่ไปสู่ชาวเมืองรอชเดล เป็นเวลานานหลายปีก่อนการก่อตั้งสหกรณ์รอชเดล ในระหว่างปี ค.ศ. 1830 – ค.ศ. 1833 ชาวรอชเดลได้พยายามเปิดร้านสหกรณ์มาแล้ว 2 ครั้ง แต่ก็ล้มเหลว ยังมีชาวเมืองกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่ยังเลื่อมใสความคิดของโอเวน เป็นกลุ่มช่างทอผ้า ที่รวมตัวกันเป็นคณะ มีเริ่มแรก 28 คน ได้ตั้งสมาคมสหกรณ์ที่ตรอกคางคก (Toad Lane) เพื่อดำเนินการจัดซื้อสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ โดยมีการประชุมใหญ่ครั้งแรกเมื่อวันอาทิตย์ที่ 11 สิงหาคม ค.ศ. 1844 เลือกตั้งคณะผู้ดำเนินกิจการสหกรณ์ชุดแรก ประกอบด้วยประธาน เฮอร์เบิร์ต และเลขานุการ เป็นเจ้าหน้าที่ (Officers) และกรรมการดำเนินการ (directors) 5 คน กรรมการควบคุม (trustees) 3 คน ผู้สอบบัญชี 2 คน และอนุญาโตตุลาการ 5 คน หลังจากนั้นมีการประชุมครั้งที่ 2 เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1844 ซึ่งถือเป็นวันก่อตั้ง สหกรณ์ โดยเช่าโรงเก็บสินค้าชั้นล่าง เลขที่ 31 ในตรอกคางคก เปิดร้านในเย็นวันที่ 21 ธันวาคม 1844 ใช้ชื่อว่า “Rochdale Society of Equitable Pioneers” โดยจัดหาสินค้าที่จำเป็น 5 อย่างมาจำหน่าย ตามรายการดังนี้

เนยอ่อน	28 ปอนด์	ราคา	2 ปอนด์	1 ชิลลิง	1 เพนนี
น้ำตาล	56 ปอนด์	ราคา	1 ปอนด์	14 ชิลลิง	- เพนนี
แป้ง	6 อันเดรดเวท	ราคา	11 ปอนด์	- ชิลลิง	6 เพนนี
ข้าวโอ๊ต	1 ถุง	ราคา	1 ปอนด์	7 ชิลลิง	- เพนนี
เทียนไข	24 ห่อ	ราคา	- ปอนด์	9 ชิลลิง	4 เพนนี
		รวม	16 ปอนด์	11 ชิลลิง	11 เพนนี

สหกรณ์เครดิตในประเทศเยอรมันนี

นอกจากร้านสหกรณ์รอชเดล ซึ่งถือเป็นสหกรณ์ผู้บริโภคที่มีต้นกำเนิดในประเทศอังกฤษแล้ว เยอรมันนีถือเป็นต้นกำเนิดของสหกรณ์เครดิต หรือสหกรณ์สินเชื่อ หรือธนาคารสหกรณ์ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ สหกรณ์เครดิตในเมือง และสหกรณ์เครดิตในชนบท

สหกรณ์เครดิตในเมือง (urban credit society) ถูกตั้งขึ้นเมื่อ ปี ค.ศ. 1850 โดย ชูลซ์ – เดลิทซ์ (Hermann Schulze – Delitzsch) ซึ่งมีอาชีพเป็นผู้พิพากษา ถือเป็นสหกรณ์พ่อย้ายอยู่ ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมขนาดเล็ก โดยส่วนใหญ่เป็นช่างฝีมือ เขาจัดตั้งสหกรณ์เครดิตสมาคมแรกที่เมืองเดลิทซ์ ให้เป็นสถาบันพึ่งตนเอง โดยสามารถจัดตั้งได้ถึง 1,500 สมาคม

สหกรณ์เครดิตในชนบท (rural credit society) ผู้ให้กำเนิดสหกรณ์ประเภทนี้ ได้แก่ เฟรดริก วิลเลียม ไรฟ์ไฟเซน (Friedrich Wilhelm Raiffeisen) จัดตั้งสหกรณ์เครดิตที่เมือง เฮดเดสดอร์ฟ (Heddesdort) ในปี ค.ศ. 1854 และในปี ค.ศ. 1862 ได้ตั้งสหกรณ์เครดิต สำหรับ ชาวนา เป็นสมาคมแรกที่ อันเฮาเซน (Anhausen) ตั้งนายชูลซ์ เดลิทซ์ และเฟรดริก วิลเลียม ไรฟ์ไฟเซน หาได้เอาอย่างกันไม่ ต่างประสบความสำเร็จทั้งสองฝ่าย ไรฟ์ไฟเซน ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักสหกรณ์ที่เด่นที่สุดคนหนึ่ง สหกรณ์เครดิตของไรฟ์ไฟเซนถือว่าเป็นแบบฉบับของสหกรณ์เครดิต ยูเนียน (Credit Union) ในปัจจุบัน

ความแตกต่างของสหกรณ์ทั้ง 2 ประเภท คือ สหกรณ์แบบชูลซ์ – เดลิทซ์ เป็นแบบมีหุ้น สมาชิกต้องถือหุ้น ซึ่งมีมูลค่าค่อนข้างสูง มีการจ่ายเงินปันผลตามหุ้น แต่ไม่จ่ายเงินส่วนเกินตามส่วน การอุดหนุน ตามหลักรอชเดล นอกจากนี้มีอาณาเขตการดำเนินงานกว้าง รับสมาชิกได้จำนวนมาก ส่วนสหกรณ์แบบไรฟ์ไฟเซน มีแผนดำเนินการจำกัดเพียงหมู่บ้านหนึ่ง หรือ 2 – 3 หมู่บ้าน เป็นสหกรณ์แบบไม่มีหุ้น เงินทุนเกิดจากการออมรายย่อยและการรับฝากทั้งสมาชิกและบุคคลภายนอก ต่อมาเมื่อกฎหมายให้สมาชิกต้องถือหุ้น จึงกำหนดมูลค่าหุ้นไว้ต่ำ

แนวความคิดที่สำคัญทางสหกรณ์

ถวิล เลิศประเสริฐ (2523 : 13-15) ได้รวบรวมแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวกับสหกรณ์ โดยเห็นว่า สำนักต่าง ๆ อาจมีความแตกต่างกันบางประการเกี่ยวกับจุดยืนของสหกรณ์ เรื่องประชาธิปไตย และแนวคิดในการจัดการ ซึ่งอาจแบ่งเป็น 5 สำนักใหญ่ ๆ ดังนี้

1. **สำนักวิสาหกิจสหกรณ์** (The Cooperative Enterprise School) บางทีเรียกว่า “Pace – makers” หรือ “Cooperative Yardstick School” ความคิดของสำนักนี้ถือว่าสหกรณ์เป็นสมาคมแห่งความสมัครใจของหน่วยเศรษฐกิจอิสระ สมาชิกเป็นผู้จัดตั้ง ลงทุน จัดการ เป็นเจ้าของ และดำเนินการเพื่อประโยชน์ของสมาชิกผู้อุดหนุน สหกรณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้า ปกป้อง ค้ำครอง ผู้ประกอบการขนาดเล็ก และชาวนา ผู้นำความคิดที่สำคัญได้แก่ ชูลซ์-เดลิทซ์ (Hermann Schulze-Delitzsch) ไรฟ์ไฟเซน (Friedrich Wilhelm Raiffeisen) พลังเกตต์ (Horace Plunkett) เป็นต้น

2. **สำนักจักรภาพสหกรณ์** (The Cooperative Commonwealth School) แนวคิดสำนักนี้เกิดมาพร้อม ๆ กับการกำเนิดของลัทธิสังคมนิยม ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ไม่ได้พอใจกับการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามวิธีของสหกรณ์เท่านั้น แต่มีวัตถุประสงค์ระยะยาวที่จะขจัดการแข่งขัน และกำจัดระบบทุนนิยม เห็นว่าสหกรณ์ควรมีจุดมุ่งหมายครอบคลุมทุกด้าน และแทรกซึม กิจกรรมทั้งหมดแห่งชีวิต ความคิดนี้ถือเป็นอุดมการณ์ ความใฝ่ฝันอันสูงสุด แต่ไม่มีการนำมาปฏิบัติเป็นจริง

เป็นจิ้งในสมัยนี้ แต่ก็มีการจัดสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จในชุมชนบางประเทศ เช่น นิคมแบบคิบบุตซ์ (Kibbutz Settlement) ในอิสราเอล เป็นต้น ผู้นำสำคัญตามแนวคิดนี้ ได้แก่ โอเวน (Robert Owen) แซงค์ ซีมอง (Henry Saint Simon) ฟุริเออร์ (Charles Fourier) บลังก์ (Louis Blanc) จี๊ด (Charles Gide) เป็นต้น

3. สำนักทุนนิยมแปลงรูป (The School of Modified Capitalism) แนวคิดสำนักนี้เชื่อว่าโดยเนื้อแท้สหกรณ์เป็นทุนนิยม และทำหน้าที่หลักในการควบคุมระบบทุนนิยม และจุดรั้งไม่ให้เติบโตเกินไป ขณะเดียวกัน สหกรณ์จะช่วยดึงดูดนักลงทุน สถานการณ์ที่เศรษฐกิจไม่ดี ไม่มีกำไรแน่นอน สหกรณ์ไม่ควรขจัดกำไร แต่พยายามให้ทุกคนเป็นนักค้ากำไร การสหกรณ์จึงเป็นลัทธิทุนนิยมแปลงรูป ผู้สนับสนุนส่วนใหญ่อยู่อเมริกาเหนือ

4. สำนักสหกรณ์สังคมนิยม (The Socialist Cooperative School) นักสหกรณ์สำนักนี้เชื่อว่าสหกรณ์เป็นสถาบันสังคมนิยม สหกรณ์เป็นสถาบันสาธารณะ หรือเป็นหุ้นส่วนย่อยของรัฐ ซึ่งมีการวางแผนจากส่วนกลาง สหกรณ์ช่วยเสริมกิจการของรัฐวิสาหกิจ สำนักนี้ยึดแนวทฤษฎีของ มาร์กซ – เลนิน (Marxist – Leninist) ซึ่งเชื่อว่าสหกรณ์เป็นก้าวสำคัญในการสนับสนุนความก้าวหน้าของลัทธิสังคมนิยม โดยใช้สหกรณ์เป็นเครื่องมือเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากทุนนิยมไปสู่สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ในที่สุด สำนักนี้ครอบคลุมประเทศในยุโรปตะวันออก และประเทศที่กำลังพัฒนาอีกหลายประเทศ

5. สำนักภาคสหกรณ์ (The Cooperative Sector School) แนวคิดนี้เห็นว่า สหกรณ์เป็นองค์ประกอบของภาคเศรษฐกิจที่มีลักษณะพิเศษในตัวของมันเอง แตกต่างจากธุรกิจเอกชน และรัฐวิสาหกิจของรัฐบาล แต่มีลักษณะบางอย่างของทั้งธุรกิจเอกชน และรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลผสมกัน สหกรณ์จึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งในสามส่วนของระบบเศรษฐกิจ ที่ต้องอยู่ร่วมกัน ผู้นำในสำนักนี้ได้แก่ ดร.ยอร์ช โฟเกต์ ซึ่งมีผู้สนับสนุนแนวคิดนี้อย่างมาก

จากแนวคิดสหกรณ์ที่มีความแตกต่างกันนี้ น่าจะยอมรับได้ว่า ที่แท้จริงสหกรณ์มีได้ทั้งในระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม หรือทุนนิยม สอดคล้องกับความคิดของศาสตราจารย์เปรออุสส์ และลาแวร์น์ (W. Preuss and Bernhard Lavergne) ว่า “การสหกรณ์ หมายถึง สหกรณ์อิสระที่ตัดสินใจนโยบายเศรษฐกิจของตนเองและสหกรณ์ที่ดำเนินการโดยรัฐ ซึ่งได้กำหนดเป้าหมายเศรษฐกิจไว้แน่นอน ภายใต้การวางแผนระดับชาติของรัฐบาล”

บุคคลสำคัญทางสหกรณ์

การสหกรณ์ ถือเป็นขบวนการ (Cooperative Movement) ที่มีการเผยแพร่สืบต่อแนวคิดอุดมการณ์ มาสู่การปฏิบัติจริงนับร้อยปี และวิธีการสหกรณ์นี้เอง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชากรทั่วโลก เราในฐานะคนรุ่นหลังได้ตั้งตวงประโยชน์อันเกิดจากนักสหกรณ์ผู้นำรุ่นแรก ๆ ได้ทำได้อย่างมหัศจรรย์ ขอสืบทอดเจตนารมณ์ที่ดีเหล่านั้น ไปยังนักสหกรณ์รุ่นต่อ ๆ ไป ต่อไปจึงขอกล่าวถึงประวัติและแนวคิดของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานสหกรณ์ในยุคแรกที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงการสหกรณ์ เพื่อถือเป็นการบูชาคุณแก่ปฐุมจารย์ทางสหกรณ์ดังกล่าวต่อไป

1. โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen, ค.ศ. 1771 – 1858)

โอเวน เป็นชาวเวลส์ (Wales) ประเทศอังกฤษ เกิดที่เมืองนิวทาวน์ (New Town) ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน บิดาเป็นช่างทำอานม้า และพ่อค้าขายเครื่องเหล็ก โอเวนได้รับการศึกษาน้อยมาก ต้องช่วยครอบครัวทำงานตั้งแต่เด็ก เมื่ออายุ 10 ปี เข้าทำงานเป็นลูกจ้างร้านขายผ้าที่ แสตม พอร์ต และลอนดอน ด้วยความเฉลียวฉลาด มีมานะ ต่อมาเขาได้เป็นหุ้นส่วนและเจ้าของกิจการโรงงานทำเครื่องปั่นด้าย หลังจากนั้นได้มาเป็นผู้จัดการโรงงาน ทอผ้า ด้วยวัยเพียง 19 ปี จากนั้นได้เข้าหุ้นซื้อโรงงานทอผ้าที่เมืองนิวลันนาร์ค (New Lanark) ใน สก็อตแลนด์ ซึ่งถือเป็นโรงงานขนาดใหญ่ ด้วยวัยเพียง 29 ปีเท่านั้น

โรงงานทอผ้านิวลันนาร์คนี้ มีคนงานรวม 2,000 คน ในจำนวนนี้ราว 500 คน เป็นเด็กอายุ 5 ขวบ ซึ่งมาจากโรงเรียนเด็กอนาถา คนงานเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษา ที่อยู่อาศัยสกปรก ความเป็นอยู่ดูแล้วย่ำแย่ยิ่ง แต่คนงานจำต้องทำงานเพื่อแลกค่าจ้างเพื่อการยังชีพในอัตราที่ค่อนข้างต่ำมาก โรงงานจึงพยายามปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนงานเหล่านี้ให้ดีขึ้น และชักจูงให้โรงงานอื่นทำตามอย่างเขา จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในเรื่องความสำเร็จทั้งทางด้านการค้าและการส่งเสริมฐานะของคนงานให้ดีขึ้น นอกจากนี้ได้เริ่มชักชวนให้ออกกฎหมายห้ามโรงงานทอผ้าใช้เด็กอายุต่ำกว่า 10 ปีทำงาน และห้ามเด็กต่ำกว่า 18 ปี ทำงานกลางคืน

แนวคิดที่สำคัญของโอเวน

1) แนวคิดเรื่องการสร้างนิสัย (The Formation of Character)

จากการที่โอเวน ได้เป็นหุ้นส่วนและเป็นผู้จัดการโรงงานทอผ้าหลายแห่งที่นิวลันนาร์ค (New Lanark) พร้อมกับความสำเร็จในทางธุรกิจ เขาได้ทำการทดลองทางสังคมไปด้วย โดยให้การศึกษาเด็กและปรับปรุงสภาพการทำงาน คนงาน เขาเขียนถึงประสบการณ์ของเขาว่า “ข้าพเจ้าเบื่อพวกหุ้นส่วนเหลือเกินที่ได้รับการสอนมาเพียงเพื่อซื้อถูกขายแพง อาชีพอย่างนี้ทำให้เสื่อมเสีย และทำลายความงามและความสามารถเฉพาะอย่างของคนเรา จากประสบการณ์อันยาวนานที่ข้าพเจ้าผ่านการค้า อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมมาเป็นลำดับ ข้าพเจ้าเชื่อโดยตลอดว่า จะไม่มีการ

สร้างนิสัยที่ดีกว่า ภายใต้ระบบที่เห็นแก่ตัวอย่างสิ้นเชิงนี้” เขาเชื่อว่าความสุขของมนุษย์ถูกกำหนดโดยนิสัย และนิสัยนี้เองถูกกำหนดโดยสภาวะการณ์ที่บังคับมนุษย์อยู่ ขณะที่เขาคดคุณค้ำกับคนงานก็พบว่านิสัยคนงานเกิดมาจากสภาพการทำงาน และการอยู่อาศัยของพวกเขา ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงสภาพดังกล่าวได้ ก็เปลี่ยนนิสัยคนงานได้ ดังที่โอเวนเคยเขียนสิ่งทีเกี่ยวกับนิสัยคนงานว่า “เกียจคร้าน ไม่รู้จักประมาณตน ไม่สุจริต ไร้สัจจะ และเอาศาสนามาอ้างเพื่อปิดบัง และปลดเปลื้องความบกพร่องและการประพฤติผิดศีลธรรม” อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อม ถ้าเปลี่ยนสภาพแวดล้อม มนุษย์ก็จะเปลี่ยน

2) แนวคิดเรื่องการคัดค้านกำไรและความคิดราคายุติธรรม

โอเวน เห็นว่า กำไร (profit) เป็นสิ่งเลวร้าย เป็นสิ่งไม่ยุติธรรม เพราะกำไร คือสิ่งทีมากกว่าค่าของการผลิต โดยเนื้อแท้กำไรก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม และเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค เขาไม่เห็นด้วยกับนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิก ทีกล่าวว่า การแข่งขันเสรีเป็นสิ่งพอเพียงทีจะทำให้ไม่มีกำไร โอเวนกล่าวว่า กำไร คือ ผลชนะของการแข่งขันต่างหาก นอกจากนี้มูลเหตุของกำไรอยู่ที่เงินตรา เขาถือว่าเงินตราทำให้นิสัยของมนุษย์เลวลง ยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงควรยกเลิกการใช้เงินตรา และใช้บัตรแรงงาน (Labour notes) แทน โดยทดลองจัดตั้งร้านแลกเปลี่ยนขึ้น เรียกว่า “The National Equitable Labour Exchange” ทีลอนดอน เป็นศูนย์กลางทีสมาชิกจะนำผลผลิตจากผลงานของเขา มาทึงไว้ โดยติดราคา เป็นจำนวนชั่วโมงของแรงงานทีใช้ในการผลิต เช่น รองเท้าคู่หนึ่งต้องเสียเวลาในการผลิต 10 ชั่วโมง สมาชิกผู้นั้นก็ได้รับบัตรแรงงาน จำนวน 10 บัตร อย่างไรก็ตาม ความพยายามขจัดบทบาทของเงินตราของโอเวน ต้องล้มเหลว เพราะในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว บัตรแรงงานก็คือเงินชนิดหนึ่งนั่นเอง แต่แยกว่าตรงทีบัตรแรงงานไม่ได้มีกลไกควบคุม อุปทานของเงิน (money supply) ปล่อยให้ไปตามหลักการของ “supply creates its own demand” (ประพัทธ์ เสวตนันท์, 2538) ยิ่งไปกว่านั้น สมาชิกทีนำของมาแลกเปลี่ยนกับบัตรแรงงาน ขาดความซื่อสัตย์สุจริต มักแจ้งชั่วโมงทำงานเกินความจริง

3) แนวคิดเรื่อง “นิคมสหกรณ์ หรือหมู่บ้านสหกรณ์” (Cooperative Community)

ความพยายามทีจะช่วยเหลือ ปรับปรุง ความเป็นอยู่ของคนงานนี้เอง ทำให้โอเวนแนะนำให้คนงานรวมกันเข้าในรูป นิคม หรือชุมชนสหกรณ์ (Cooperative Community) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นทางความคิดของสหกรณ์ในปัจจุบัน เขาเชื่อว่า นิคม หรือชุมชนสหกรณ์นี้ น่าจะแก้ปัญหาความยากจน และการว่างงานได้ โดยสมาชิกในชุมชนจะทำการผลิตสิ่งของต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะ เป็นอาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ให้พอเพียงแก่การอุปโภค บริโภค พอเลี้ยงตัวเองได้ และกำหนดให้ทรัพย์สินของชุมชนเป็นของส่วนรวม เขาทดลองจัดตั้งชุมชนทีเรียกว่า นิวฮาร์โมนี (New Harmony) ในรัฐอินเดียนา สหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 1825 โดยซื้อที่ดินมีอาณาเขตกว้างถึง 75,000 ไร่

จากนั้นยังมีชุมชนที่ ออร์บิสตัน (Orbiston) ราลาไฮน์ (Ralahine) ควีนวูด (Queen wood) เป็นต้น แต่ชุมชนดังกล่าวก็ต้องเลิกล้มไปในที่สุด แม้ความพยายามสร้างชุมชนสหกรณ์ดังกล่าวจะล้มเหลว แต่ความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์แห่งความเสมอภาค การเป็นเจ้าของร่วมกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ราคายุติธรรม การเลิกค้ากำไร และการศึกษาในการร่วมมือกัน อันเป็นมรดกวิธีของการปรับปรุงนิสัย ยังคงฝังแน่นในหมู่ผู้ใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก สืบทอดต่อมาสู่ขบวนการสหกรณ์ในปัจจุบัน โอเวนได้ถึงแก่กรรมเมื่อ ปี ค.ศ. 1858 ซึ่งต่อมาสหภาพสหกรณ์ (Cooperative Union) ในประเทศอังกฤษ ได้จัดทำแผ่นศิลาจารึกเป็นอนุสรณ์ไว้ที่หลุมฝังศพและนักสหกรณ์รุ่นหลังก็นับถือว่ โอเวน เป็นบิดาของการสหกรณ์

2. ชาร์ล ฟุริเออร์ (Charles Fourier, ค.ศ. 1772 – 1837)

ฟุริเออร์ เป็นชาวฝรั่งเศส เกิดที่เมือง เบซังซอง (Besencon) เมื่อวันที่ 7 เมษายน ค.ศ. 1772 เป็นลูกหลานของชนชั้นกลาง เมื่ออายุได้ 18 ปี เกิดการปฏิวัติการปกครองในประเทศฝรั่งเศส เป็นเหตุให้ทรัพย์สินมบัติที่ได้จาก บิดา มารดา สูญเสียไป แต่ชีวิตเขาก็รอดพ้นจากการประหารด้วยเครื่องกิโยติน (guillotine) อย่างหวุดหวิด หลังจากนั้นชีวิตก็ลุ่ม ๆ ดอน ๆ รู้สึกเอือมระอาต่อสภาพของบ้านเมือง และเห็นว่าการปฏิวัติของฝรั่งเศส ไม่ได้ทำให้ฐานะคนจนดีขึ้นเลย เขาสนใจในปัญหาเศรษฐกิจ และสังคมของชาวฝรั่งเศส มีความคิดเห็นว่าการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้า ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ซึ่งเต็มไปด้วยคนกลาง เป็นการแสวงหากำไรโดยไม่มีขอบเขตจำกัด การแข่งขันกันอย่างเสรีของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ผู้อ่อนแอทางเศรษฐกิจเสียเปรียบอย่างมาก ฟุริเออร์มีความปรารถนาเช่นเดียวกับโอเวน ที่จะปรับปรุงพัฒนาความเป็นอยู่ของคนจนให้ดีขึ้น และเชื่อเช่นเดียวกันว่า ไม่มีทางที่จะแก้ปัญหานี้ จนกว่าสิ่งแวดล้อมจะถูกเปลี่ยนแปลง การร่วมมือกัน และแบ่งปันผลที่เกิดจากแรงงานอย่างเที่ยงธรรม เป็นทางออกที่สอดคล้องกัน แต่โดยวิธีการของฟุริเออร์ จะแตกต่างจากวิธีการของโอเวนอยู่บ้าง

ฟุริเออร์ เสนอให้จัดตั้ง นิคม หรือเป็นสังคมใหม่ที่เรียกว่า “ฟาลังสแตร์” (Phalanstere) ถือเป็นสังคมในฝัน เป็นนิคมสหกรณ์ชนิดสมบูรณ์แบบ ที่สามารถผลิตและบริโภคทุกอย่างเองภายใน ฟาลังสแตร์ ที่มีอาคารที่ประกอบไปด้วย ห้องนอน ห้องรับประทานอาหาร ห้องรับแขก ห้องอ่านหนังสือ โรงละคร ห้องเล่นกีฬา เป็นต้น เจ้าของฟาลังสแตร์ คือ สมาชิกที่อาศัยอยู่ ซึ่งจะต้องถือหุ้น แต่ละคนอาจถือหุ้นไม่เท่ากันก็ได้ มีผู้จัดการดูแล และควบคุมกิจการที่ได้มาจากการเลือกตั้ง เมื่อผลการดำเนินงานมีกำไร ต้องแบ่งออกเป็น 12 ส่วน ได้แก่ ผู้ลงทุน หรือผู้ถือหุ้น 4 ส่วน แรงงาน 5 ส่วน ผู้ดำเนินงาน หรือผู้จัดการ 3 ส่วน อย่างไรก็ตาม แนวคิดของฟุริเออร์ จะแตกต่างกับโอเวนอยู่บ้าง ก็คือ ฟุริเออร์ไม่ประสงค์จะเลิกล้มกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของปัจเจกชน แต่จะแปลงรูปเป็นการถือหุ้น ซึ่งจะทำให้ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับคนงานหมดไป ขณะที่แนวคิดของโอเวน ทรัพย์สินทั้งหมด

ต้องตกเป็นของชุมชนสหกรณ์ พูรีเออร์ยังเห็นว่าสมาชิกถือหุ้นมากน้อยในฟาร์มแตกต่างกันได้ และยังสามารถได้รับเงินค่าหุ้นคืน เมื่อออกจากฟาร์มแล้ว ความแตกต่างอีกประการหนึ่งของพูรีเออร์ กับ โอเวน คือ ความเห็นในเรื่องทุน พูรีเออร์ แบ่งผลตอบแทนทุนตามผลผลิต คือ แบ่งผลตอบแทนให้เจ้าของทุนในรูปกำไรนั่นเอง ถ้าผลิตได้มาก ผลตอบแทนทุนก็มากตามส่วนไปด้วย ขณะที่โอเวนแบ่งผลตอบแทนให้ทุนในรูปดอกเบี้ย หรือจัดสรรให้เป็นอัตราส่วนตายตัว กับปริมาณทุนที่ลงทุน (ไม่ใช่ตามผลผลิต) ซึ่งความคิดเหล่านี้ ถือเป็นที่ยอมรับของวงการสหกรณ์ในปัจจุบันทำให้ได้รับการยอมรับว่าเป็นปรมาจารย์ทางสหกรณ์อีกท่านหนึ่ง พูรีเออร์ได้ฝันว่าจะมีฟาร์ม หรือ นิคมสหกรณ์เกิดขึ้น มาก ๆ เป็นหน่วยสังคมใหม่ เท่ากับเป็นการสร้างสังคมใหม่ให้เป็นสวรรค์ในเมืองมนุษย์ (Utopian Communities) เลยทีเดียว นอกจากนี้ผลพลอยได้ก็คือการกระจายประชาชนไปยังชนบทแทนที่จะมากระจุกตัวแต่ในเมืองใหญ่ แนวคิดของพูรีเออร์ถูกนำไปปฏิบัติครั้งแรกในฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา หลายแห่งที่มีชื่อเสียงมากได้แก่ นิคมบรุกฟาร์ม (Brook Farm) ในสหกรณ์อเมริกา อย่างไรก็ตาม ฟาร์ม ฟาร์มของ พูรีเออร์ ก็เลิกล้มไปหมดในที่สุด ทั้งนี้เพราะสมาชิกขาดความเลื่อมใสในอุดมคติ ไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ คิดว่าเป็นการลงทุนซื้อหุ้นเพื่อทำกำไร ขาดความรับผิดชอบ ตลอดจนผู้บริหารขาดความรู้ ความชำนาญในการจัดการ ถึงกระนั้น ความคิดของพูรีเออร์นับว่ามีคุณค่า ต่อการสหกรณ์มาก

จะเห็นได้ว่า บุคคลสำคัญที่สุดของวงการสหกรณ์โลก ได้แก่ 2 ท่าน ที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ โรเบิร์ต โอเวน และ ชาร์ลส์ พูรีเออร์ ซึ่งเกิดในยุคสมัยเดียวกัน ตำราบางเล่ม จึงถือว่าพูรีเออร์เป็นบิดาของสหกรณ์อีกคนหนึ่งด้วย

3. นายแพทย์ วิลเลียม คิง (Dr. William King, ค.ศ. 1786 – 1865)

นายแพทย์ คิง เป็นอายุรแพทย์ชาวอังกฤษ แห่งเมืองไบรตัน (Brighton) เป็นแพทย์ปริญญา จากมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ ขณะศึกษาวิชาแพทย์อยู่นั้น เขามีความสนใจในวิชาเศรษฐศาสตร์ และ ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องสหกรณ์ เขามองสหกรณ์ตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific) ซึ่งก็จะรู้ว่า มีขอบเขตแค่ไหน และปฏิบัติจริงได้อย่างไร คิงเห็นว่าโครงการโอเวน เลื่อนลอยมากไป ไม่ถูกต้องตามหลักปฏิบัติ (Practicability) การทำสหกรณ์ให้เป็นจริงเป็นจัง ไม่ต้องทำใหญ่โต อาจเริ่มต้นจาก เล็ก ๆ ไปก่อน เมื่อมีทุนมากขึ้นค่อยขยายต่อไป เริ่มต้นจากการที่คนงานควรถอนตัวออกจาก ตลาดแรงงาน แล้วหันมาประกอบธุรกิจส่วนตัว ในการทำธุรกิจ ควรรวมตัวกันจัดตั้งร้านแบบสหกรณ์ ขึ้น เมื่อร้านสหกรณ์มีกำไร จะไม่นำมาแบ่งกัน แต่จะเก็บไว้เป็นทุนเพื่อให้เพิ่มพูนทุก ๆ ปี สมาชิกก็ต้องเพิ่มหุ้นทุกปีด้วย เงินปันผลก็ให้ถือไว้เป็นหุ้น

ในปี ค.ศ. 1827 คิง ได้ร่วมมือกับคนงานในเมืองโบรตัน จัดตั้งสมาคมการค้าสหกรณ์ (Cooperative Trading Association) เป็นสถานที่เผยแพร่กิจการตามแนวความคิดของเขา ระหว่างปี ค.ศ. 1828 – 1830 ได้ออกวารสารรายเดือน ชื่อ นักสหกรณ์แห่งเมืองโบรตัน (The Brighton Cooperator) โดยเป็นบรรณาธิการเอง อธิบายหลัก วิธีการสหกรณ์ ด้วยถ้อยคำที่ง่าย ๆ เป็นที่เข้าใจได้แก่คนทั่วไป นอกเหนือจากการจำหน่ายสินค้า ในปี ค.ศ. 1830 มีสมาคมการค้าสหกรณ์ในประเทศอังกฤษ จำนวน 300 สมาคม แต่ในที่สุด ก็มีอันต้องเลิกกิจการไป เพราะหลักการของคิงยังมีจุดอ่อนหลายประการ เช่น การเก็บกำไรไว้ทั้งหมด โดยไม่คืนแก่สมาชิก ซึ่งขัดกับหลักธรรมชาติของคนที่ต้องการผลตอบแทนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หากเห็นว่าโอเวน และ ฟิวรีเออร์ เป็นผู้นำทางความคิดสหกรณ์ในทางทฤษฎีอย่างน่ายกย่อง คิงเองก็ควรได้รับการยกย่องว่าได้พยายามทำให้สหกรณ์เป็นวิถีทางที่สามารถปฏิบัติได้ ซึ่งถือเป็นบทเรียนและช่วยวาง แนวทางแก่ขบวนการสหกรณ์ที่ดีเยี่ยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหกรณ์ผู้บริโภค หรือร้านสหกรณ์ได้ก่อตั้งสำเร็จขึ้นเป็นแห่งแรก ในปี ค.ศ. 1844 โดยผู้นำสหกรณ์รอสเดล ได้รับเอาวิธีการจัดตั้งร้านจำหน่ายสินค้ามาจาก Trading Association ตามแบบของคิง ซึ่งการโฆษณาของคิงได้ทำอย่างกว้างขวาง เท่ากับเป็นการเตรียมการให้ประชาชนที่เข้าร่วมขบวนการสหกรณ์รอสเดลเป็นไปได้โดยง่ายขึ้น นอกจากนี้คิงเองยังเน้นอุดมการณ์ในเรื่องการช่วยเหลือตนเอง โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (self help through mutual help) ซึ่งนักสหกรณ์รุ่นหลังได้ให้ความสำคัญยิ่ง

4. **ฟิลิป บูเช** (Phillip Buchez, ค.ศ. 1795 – 1865)

ขณะที่ประเทศอังกฤษ มีนายแพทย์คิง เป็นผู้นำเผยแพร่สหกรณ์ ตลอดจนจัดตั้งสมาคมสหกรณ์ขึ้นมากมาย ฝรั่งเศสในเวลาใกล้เคียงกัน ได้มี ฟิลิป บูเช ซึ่งให้ทัศนะความคิดทางสหกรณ์ของฟิวรีเออร์ว่า กว้างขวางเกินไป เช่นเดียวกับคิง ที่เห็นว่าแนวคิดของโอเวน เป็นเรื่องที่ไม่ปฏิบัติไม่ได้ ฟิลิปเห็นว่า ฟาลังสแตร์ของฟิวรีเออร์ ใหญ่โตเกินไป ควรรวบรวมรายย่อยเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เขาสนใจรวบรวมช่างฝีมือขนาดเล็กเป็นสมาคมผู้ผลิต

ฟิลิป บูเช มีอาชีพเป็นนักเขียน สนใจเรื่องเศรษฐกิจและสังคม ได้เผยแพร่ความคิดทางสหกรณ์ผู้ผลิตให้คนอื่นทราบเป็นครั้งแรก ในหนังสือพิมพ์ชื่อว่า “Le Producteur” หรือ The Producer ได้วางหลักการสำคัญของสหกรณ์ผู้ผลิตไว้ 4 ข้อ สำคัญ คือ

- 1) บุคคลผู้เข้าร่วมกันเป็นสหกรณ์ ควรเลือกตั้งตัวแทนจำนวน 1 หรือ 2 คน จากมวลสมาชิก เพื่อไปทำหน้าที่บริหาร ทำนิติกรรมต่าง ๆ ของสหกรณ์
- 2) ให้ตัวแทนสหกรณ์ได้รับเงินตอบแทนติดต่อกัน ในรูปเงินเดือน หรือให้ตามปริมาณงานที่กระทำ หรือให้ตามฝีมือ ข้อนี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักการแบ่งเงินปันผลนั่นเอง

3) เงินทุนที่ได้จดทะเบียน ซึ่งเพิ่มขึ้นในแต่ละปี จะต้องไม่จัดสรร แต่ควรเป็นของสหกรณ์ เพื่อความมั่นคงของสหกรณ์เอง

4) สหกรณ์จะไม่จ้างคนงานที่ไม่ใช่สมาชิกสหกรณ์ เป็นเวลานานเกินกว่า 1 ปี

หลักการที่สำคัญที่สุดของ ฟิลิป บูเช คือ หลักการแบ่งกำไร กล่าวคือ เมื่อมีกำไร 1 ใน 5 หรือ ร้อยละ 20 ของกำไร ต้องกันไว้เป็นเงินสะสม มาแบ่งปันกันไม่ได้ เก็บไว้ใช้เป็นทุนสหกรณ์ภายใน ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 80 กันไว้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามเจ็บป่วย และเงินส่วนใหญ่ต้องแบ่งปันกัน ในรูปเงินปันผลตามส่วนแห่งแรงงานที่สมาชิกแต่ละคนได้กระทำให้สหกรณ์ระหว่างปี

นายแพทย์ คิง ถือเป็นผู้อวางแนวทางปฏิบัติแก่สหกรณ์ผู้บริโภคนั้น ขณะที่ บูเช เป็นผู้วางแนวทางปฏิบัติสำหรับสหกรณ์ผู้ผลิต แต่ บูเช ได้ทดลองก่อตั้งสมาคมสหกรณ์ผู้ผลิต เป็นสมาคมช่างฝีมือ เพียง 1 สมาคม เท่านั้น ไม่กว้างขวางอย่างนายแพทย์คิง แต่หลักการของบูเช เรื่องการให้เงินปันผลยังคงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติของสหกรณ์ในปัจจุบัน

5. หลุยส์ บลังก์ (Louis Blanc, ค.ศ. 1811 – 1882)

บลังก์ เขาเป็นทั้งนักเขียน และทนายความ ชาวฝรั่งเศส บิดาเป็นชาวฝรั่งเศส แต่มารดาเป็นชาวสเปน ขณะเดียวกันก็เป็นนักการเมือง โดยร่วมอยู่ในคณะรัฐบาลฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1848 ความคิดของ บลังก์ สิ่งเลวร้ายทางเศรษฐกิจ ล้วนเป็นผลจากการแข่งขัน การแข่งขันนี้เองเป็นเหตุแห่งความยากจน และการเสื่อมโทรมศีลธรรมจรรยา การกำจัดผลการแข่งขันให้หมดสิ้นไป จำเป็นต้องถอนราก ถอนโคน และสร้างรากฐานชีวิตสังคมขึ้นใหม่แทนที่ เขาเองเลื่อมใสในความคิดของ ฟิลิป บูเช และเห็นว่าสหกรณ์ผู้ผลิตน่าจะมีผลดีแก่คนงานในฝรั่งเศส แทนการแข่งขันแบบทุนนิยม จึงเสนอรัฐบาลให้ตั้งโรงงานสังคม (social workshop) หรือโรงงานแห่งชาติ (national workshop) ที่เกิดจากผู้ผลิตในอาชีพเดียวกัน ทั้งในการเกษตรและอุตสาหกรรม รวบรวมกันตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตขึ้น ทั้งนี้รัฐบาลต้องสนับสนุนในเรื่องทุน เขาต้องการให้โรงงานสังคมที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลประมาณ 2 ปี หลังจากนั้น โรงงานสังคมจะเลือกผู้นำของเขาเอง และกลายเป็นสหกรณ์ผู้ผลิตที่สามารถปกครองตัวเองได้อย่างแท้จริง มีผู้แย้งว่าการเข้าแทรกแซงของรัฐนี้ จะเป็นการทำลาย เสรีภาพหรือไม่ บลังก์ตอบว่า “เสรีภาพที่ปราศจากโอกาสที่จะใช้ก็คือการกดขี่ เมื่อบุคคลโง่และไม่มีเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ เขาก็ต้องตกเป็นเหยื่อของผู้ที่รวยกว่า หรือการศึกษาดีกว่า เท่ากับว่าเสรีภาพเขาหมดไปแล้ว การเข้าแทรกแซงของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็น...” โรงงานสังคมของบลังก์ แตกต่างจากโรงงานทั่วไป ตรงที่มีความเป็นประชาธิปไตย และความเสมอภาคมากกว่าโรงงานอื่น โรงงานสังคมของเขาที่จัดตั้งขึ้น ได้แก่ โรงงานสังคมของช่างตัดเสื้อ ทำเครื่องแบบ และอานม้าให้ รัฐบาล หลังจากนั้นรัฐ ได้อนุมัติงบประมาณให้จัดตั้งโรงงานสังคมขึ้นอีกหลายแห่ง แต่

แผนการของเขานี้เองทำให้พวกนายจ้างโกรธแค้นมาก หากทางขัดขวางด้วยประการทั้งปวง จนกระทั่งโรงงานเหล่านี้ค่อยเลิกล้มไปในที่สุด

6. ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ จี๊ด (Prof. Charles Gide, ค.ศ. 1847 – 1932)

ชาร์ลส์ จี๊ด เป็นชาวฝรั่งเศส เกิดที่เมืองอูแซ (Uzes) เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ค.ศ. 1847 เป็นบุตรของนายกเทศมนตรี เมืองอูแซ จี๊ด เป็นคนเรียนหนังสือเก่ง จบปริญญาเอกทางกฎหมาย เมื่อปี ค.ศ. 1872 เป็นอาจารย์ด้านกฎหมาย แต่สนใจทางวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และปัญหาสังคมมากกว่ากฎหมาย เขาเคยเขียนหนังสือทางเศรษฐศาสตร์ เรื่อง ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ (History of Economic Doctrines) ในปี ค.ศ. 1874 เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์วิชา เศรษฐศาสตร์ ที่คณะนิติศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยบอร์โด และต่อมาเป็นศาสตราจารย์วิชาสหกรณ์ที่วิทยาลัยคอลเลจ เดอ ฟร็องส์ (College de France)

เมื่อโรเบิร์ต โอเวน ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาของการสหกรณ์ ซึ่งเน้นไปที่สหกรณ์ผู้ผลิต (Producer's Cooperative) หรือสหกรณ์คนงาน แต่ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ จี๊ด ถือได้ว่าเป็นผู้ก่อตั้งลัทธิสหกรณ์ผู้บริโภค (Doctrine of Consumers' Cooperative) แนวคิดสหกรณ์ในทางทฤษฎีผู้บริโภค มีความละเอียดและมีขั้นตอน ขณะที่ฟูรีเออร์ มีแนวคิดสหกรณ์ผู้บริโภคที่หยาบกว่ามาก จี๊ดเคยบรรยายทฤษฎีทางสหกรณ์ของตนเอง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1885 – 1900 มีคำบรรยายที่รวมเป็นเล่มได้แก่ “Conferences of Propagation on Cooperation” หรือสัมมนาว่าด้วยการเผยแพร่การสหกรณ์ ซึ่งมีสาระสำคัญตอนหนึ่งว่า “การสหกรณ์นั้น ถ้าได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง จะทำให้เกิดโครงร่างเศรษฐกิจชิ้นใหม่ในสังคม” และที่สำคัญมาก ได้เขียนหนังสือ “สหกรณ์ผู้บริโภค” (Consumers' Cooperative Societies)

จี๊ด ได้ร่วมก่อตั้ง “สำนักนิมส์” (School of Nimes) ซึ่งเป็นที่รวมของนักสหกรณ์ผู้บริโภคในฝรั่งเศส เมื่อปี ค.ศ. 1885 และที่สำคัญ เขากล้าประกาศตัวออกจาก 2 สำนัก ที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น ได้แก่ สำนักลิเบอรัล และสำนักมาร์กซิสม์ ซึ่งเท่ากับเป็นการวางรากฐานให้แก่ลัทธิสหกรณ์ ซึ่งขณะนั้น เป็นเพียงคำกล่าวลอย ๆ เท่านั้น จึงถือเป็นผู้ก่อตั้งลัทธิสหกรณ์สมัยปัจจุบันที่แท้จริง เขาถึงแก่กรรมที่กรุงปารีส เมื่อวันที่ 12 มีนาคม ค.ศ. 1932 ที่ฝรั่งเศส คือ เมืองนิมส์ (Nimes) แต่ก่อนถึงแก่กรรมเพียงปีเดียว เขาได้ตั้ง “สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการศึกษาการสหกรณ์” (International Institute for the study of Cooperation) มีการประชุมครั้งแรกที่บาเซิล (Basle) ประเทศสวิสเซอร์แลนด์

ประวัติความเป็นมาของสหกรณ์ไทย

ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากระบบเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง มาสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ทำให้ชาวนาไทยต้องขยายการปลูกข้าวให้มากขึ้น ขณะที่การใช้เงินลงทุนในการผลิตก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว โดยที่ยังไม่มีสถาบันให้สินเชื่อใด ๆ ในสมัยนั้น ชาวนาจึงต้องพึ่งพาเงินกู้ จากนายทุนในท้องถิ่น ที่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก หากปีใดดินฟ้าอากาศไม่เป็นใจ ดอกเบี้ยก็จะถูกทบเป็นหนี้สินทวีคูณ

การสหกรณ์ในประเทศไทย มีมูลเหตุสืบเนื่องจากชาวนาในปลายสมัยรัชการที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่มีหนี้สินล้นพ้นตัว บางรายก็ต้องโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่เจ้าหนี้ไป กลายเป็นผู้เช่านาเวร่อน ไม่มีหลักแหล่งทำกิน จึงมีความคิดที่จะจัดตั้ง “ธนาคารเกษตร” ขึ้น ให้มีสาขาขยายไปในภูมิภาค เพื่อให้เงินกู้แก่เกษตรกร อย่างไรก็ตาม ความคิดนี้จำเป็นต้องระงับไป เพราะติดปัญหาในเรื่องเงินทุนหลักประกันเงินกู้ และวิธีการที่จะควบคุมให้ชาวนาส่งชำระหนี้คืนแก่ธนาคาร

ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 เมื่อเบงคัสยามกัมมาจล จำกัด (ถือเป็นธนาคารแห่งแรกในประเทศไทย ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารไทยพาณิชย์) ประสบภาวะวิกฤต กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (กระทรวงการคลัง) ต้องเข้าช่วยเหลือ โดยเพิ่มหุ้นและทุนให้ จึงถือโอกาสปรับปรุงเบงคัสยามกัมมาจล ให้เป็นธนาคารที่ประชาชนสามารถกู้ยืมเงินไปลงทุนทางการเกษตร และปลดปล่อยหนี้สินได้ ตามแบบอย่างของธนาคารแห่งเบงกอล ธนาคารแห่งมัทราส และธนาคาร แห่งบอมเบย์ ของประเทศอินเดียในสมัยนั้น กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จึงได้เชิญนายเบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Bernard Hunter) นายธนาคารแห่งมัทราส เข้ามาศึกษาเพื่อหาแนวทางจัดการในเรื่องนี้ และในปี พ.ศ. 2457 ท่านผู้นี้ได้ให้คำแนะนำแก่รัฐบาลว่า ควรจัดตั้ง “ธนาคารเงินกู้แห่งชาติ” (National Loan Bank) โดยโอนทุนเดิมของเบงคัสยามกัมมาจลมาก่อตั้งธนาคารใหม่ ทั้งนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้เพิ่มเงินทุนสมทบกับทุนเดิม เป็นจำนวน 6 ล้านบาท เป็นทุนดำเนินงาน การให้กู้ยืมเงินกับประชาชนก็ได้ยึดที่ดิน หรือหลักทรัพย์อื่น ๆ เป็นหลักประกัน ส่วนการควบคุมมิให้ชาวนาหลบหนี้ แล้วทอดทิ้งที่นา ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไม่ได้ สมัยที่มีดำริจะตั้งธนาคารเกษตรนั้น ก็เสนอให้จัดตั้งสมาคมที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Cooperative Society” ซึ่งต่อมาพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยว่า “สหกรณ์” โดยใช้มาจนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ได้รับการต่อต้านจากคณะกรรมการบริหารเบงคัสยามกัมมาจล ซึ่งเกรงว่าเมื่อเปลี่ยนสภาพเบงคัสไปเป็นธนาคารเงินกู้แห่งชาติแล้ว จะไม่มีธนาคารพาณิชย์ของคนไทยเหลืออยู่เลย

ความคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ยังมีการสานต่อ โดยพิจารณาว่ารูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมที่สุดน่าจะเป็นสหกรณ์เครดิตแบบไร้ไฟฟesen เพราะเป็นสหกรณ์ขนาดเล็ก มีแผนดำเนินงานแคบ ๆ สมาชิกรู้จักกันดี จึงน่าจะควบคุมซึ่งกันและกันได้ ปัญหาที่วิตกเกี่ยวกับการหลบหนี้ และทิ้งที่ดินน่าจะพอแก้ไขได้ โดยใช้ความรับผิดชอบร่วมกันทุกคน หรือเป็นสหกรณ์แบบไม่จำกัดความรับผิดชอบ

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงเชิญอุปราช และสมุหเทศาภิบาล มาปรึกษาหารือและตกลงจะทดลองจัดตั้งคูสค์ 2 แห่งก่อน โดยกรมพาณิชย์ และสถิติพยากรณ์ เป็นผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งมีพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีเป็นพระองค์แรก พระองค์พยายามเผยแพร่งานสหกรณ์ ทรงนิพนธ์หนังสือชื่อ “สหกรณ์” ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมว่าด้วยการสหกรณ์ ฉบับแรกในประเทศไทย โดยคำแนะนำช่วยเหลือของนายเคเบิล (J.A. Cable) ที่ปรึกษากรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ แจกจ่ายไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดต่าง ๆ ด้วยความพยายามริเริ่มการส่งเสริม สหกรณ์มาแต่ต้น จึงได้รับการยกย่องว่าพระองค์เป็นบิดาการสหกรณ์ไทยมาจนถึงทุกวันนี้

สหกรณ์แห่งแรกในประเทศไทย เริ่มต้นจากเมื่อปลายปี พ.ศ. 2458 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ส่งนายเคเบิล (J.A. Cable) กับข้าราชการ 2 นาย ได้แก่ นายเสริม ชูโต และนายประดิษฐ์ สุจริตกุล (ภายหลังเป็นพระเสริมพาณิชย์ และพระประดิษฐ์สภาร) ได้สำรวจความเป็นอยู่ของประชาชน ในจังหวัดพิษณุโลก พร้อมเผยแพร่วิธีการสหกรณ์ไปด้วย จนกระทั่งเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ได้จดทะเบียนสหกรณ์แห่งแรก ชื่อ “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้” ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันจึงถือเอาวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ของทุกปี เป็น “วันสหกรณ์แห่งชาติ” จากสหกรณ์แห่งแรกมีการจัดตั้งเพิ่มเติมที่จังหวัดพิษณุโลกเอง ลงมาจนถึงจังหวัดลพบุรี อยุธยา ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ถึง พ.ศ. 2463 (รวม 4 ปี) มีสหกรณ์ที่จดทะเบียนแล้ว 60 สหกรณ์ การทดลองดูเหมือนเป็นที่น่าพอใจ ในปี พ.ศ. 2465 รัฐบาลจึงให้พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ นายทะเบียนสหกรณ์ กับนายลีเมย์ (Mr. R.S. Lemay) ที่ปรึกษากกระทรวงพาณิชย์ กับ เจ้าพนักงานสหกรณ์ 2 นาย (พระประกาศสหกรณ์ กับ พระพิจารณ์พาณิชย์) เดินทางไปดูงานสหกรณ์ในประเทศอินเดีย และพม่า เมื่อกลับมาก็ดำเนินการปรับปรุงงานสหกรณ์ ให้ดีขึ้น มีการออกกฎหมายสำหรับสหกรณ์ขึ้นโดยเฉพาะ โดยตราเป็นพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 เริ่มบังคับใช้เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2471 หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 สหกรณ์ได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงแต่สหกรณ์หาทุนเท่านั้น แต่ยังมีร้านสหกรณ์ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ขายข้าว สหกรณ์ที่ดิน สหกรณ์นิคม ฯลฯ จึงทำให้เงินทุนที่เบงค์สยามกัมมาจลให้กับสหกรณ์ต่าง ๆ ไม่เพียงพอ เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2490 รัฐบาลจึงได้อนุญาตให้มีการจัดตั้ง “ธนาคารเพื่อการสหกรณ์” ขึ้นเฉพาะ โดยรัฐบาลมีหุ้นส่วนอยู่ด้วย และมีการขยายสาขา 2 แห่ง คือ ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2509 ได้เปลี่ยนเป็น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธกส. ในปัจจุบัน

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของสหกรณ์ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย บางแห่งการดำเนินงานขาดทุน เพราะจำนวนสมาชิกมีไม่มากพอ โดยเฉพาะสหกรณ์หนึ่ง ๆ มีสมาชิกเพียง 17 คน เท่านั้น คณะกรรมการปรับปรุงงานสหกรณ์ในสมัยนั้น จึงเห็นชอบตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญจากศูนย์ฝึกอบรมการสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Cooperative Training

Centre) แห่งสหรัฐอเมริกา ที่วิสคอนซิน ให้มีการควบสหกรณ์ ขนาดเล็กเข้าด้วยกัน โดยมีการออกพระราชบัญญัติสหกรณ์ ปี พ.ศ. 2511 ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของงานสหกรณ์ที่เดียว

แนวคิดการใช้สหกรณ์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลมีมาเป็นลำดับดังกล่าวก่อนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีข้อเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2476) ของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ว่า แม้จะมีแนวโน้มการวางแผนเศรษฐกิจโดยรัฐ แต่ก็ขอให้สหกรณ์เป็นผู้จัดการเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วย ทุกครั้งที่เอ่ยถึงรัฐ อาจารย์ก็จะเอ่ยถึงสหกรณ์มาควบกันไว้ และคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2525 พิมพ์เป็นเล่มชื่อ “ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์” อาจารย์กล่าวว่าคณะราษฎรสนับสนุนแนวคิดสหกรณ์ “... รัฐต้องช่วยชี้แจงให้ชาวนาเข้าร่วมกันเป็นสหกรณ์...” อาจารย์ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพการปกครองของตำบลให้เป็นสหกรณ์หมด นอกจากนี้ก็ยังมี สด กุรมะโรหิต ที่สนับสนุนให้ใช้ระบบสหกรณ์เป็นนโยบายเศรษฐกิจของชาติตลอดชีวิตของเขา แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 พรรคสหชีพซึ่งสนับสนุนอาจารย์ปรีดี ยึดนโยบายเศรษฐกิจสหกรณ์เป็นหลักหมดสิ้นลง แนวคิดการพัฒนาประเทศไทยสู่ความทันสมัย (modernization) พร้อมกับการขยายตัวของระบบทุนนิยม แนวคิดเศรษฐกิจสหกรณ์ก็จางหายไป แต่เมื่อประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 แนวคิดการใช้เศรษฐกิจพึ่งตนเอง เริ่มมีบทบาทมากขึ้น ในฐานะองค์กรชุมชนทางธุรกิจสำคัญเก่าแก่สถาบันหนึ่ง จะมีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับ

รายชื่อสหกรณ์แห่งแรกในประเทศไทย

1. สหกรณ์การเกษตร ได้แก่ สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้ ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก ได้รับการจดทะเบียนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2459 ในช่วงแรกเป็นสหกรณ์หาทุน ปัจจุบันได้ทำการควบเป็นสหกรณ์การเกษตรระดับอำเภอ
2. สหกรณ์ประมง ได้แก่ สหกรณ์ประมงพิษณุ จำกัด อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2492 เป็นสหกรณ์ประมงประเภทน้ำจืด
3. สหกรณ์นิคม ได้จัดดำเนินงานเป็นแห่งแรกที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เมื่อปี พ.ศ. 2478 ในรูปสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน ต่อมา ปี พ.ศ. 2481 ได้จัดตั้งสหกรณ์นิคม ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และสหกรณ์การเช่าที่ดิน ที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2518
4. สหกรณ์ร้านค้า ได้แก่ สหกรณ์ร้านค้าบ้านเกาะ จำกัดสินใช้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จดทะเบียนเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2480

5. สหกรณ์ออมทรัพย์ ได้แก่ สหกรณ์ข้าราชการสหกรณ์ จำกัด เมื่อปี พ.ศ. 2492 โดยข้าราชการกรมสหกรณ์ (เดิม) และพนักงานในธนาคารเพื่อการสหกรณ์ (เดิม) ปัจจุบันเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการสหกรณ์ ที่มีสมาชิกเป็นข้าราชการ ลูกจ้าง กรมส่งเสริมสหกรณ์ ส่วนข้าราชการกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ได้แยกตัวไปตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ใหม่

6. สหกรณ์บริการ ได้แก่ สหกรณ์ผู้ทำร่มบ่อสร้าง จำกัด อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2484